

Верховний
Суд

НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА СУДДІВ
УКРАЇНИ

Тренінг для суддів “Межі судового
розсуду при здійсненні правосуддя”

16 травня 2025 року

Межі судового розсуду та дисциплінарна відповідальність судді

Ян БЕРНАЗЮК

суддя Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду,
доктор юридичних наук, професор

Пов'язані поняття:

1. Незалежність (неупередженість) судді
2. Суддівський розсуд v. свавільне рішення
3. Дисциплінарне провадження (кваліфікаційне оцінювання)
4. Юридична визначеність та єдність практики
5. Принцип законності та незастосування закону
6. Принцип розподілу державної влади
7. Судовий активізм (судова правотворчість)
8. Мотивованість
9. Якість закону
10. Суд знає закон (*jura novit curia*) та вихід за межі позовних вимог
11. Суспільні інтереси та національна безпека
12. Довіра до суду

Конституція України

ст. 126

Незалежність судді гарантуються Конституцією і законами України.

Вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється.

Суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалене ним судові рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку.

Василь Крат, Расім Бабанли. Здоровий глузд і право

[https://so.supreme.court.gov.ua/authors/1288/-zdorovyi-hluzd-i-](https://so.supreme.court.gov.ua/authors/1288/-zdorovyi-hluzd-i-pravo?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR4L5YyIDcGB35mDJPtd4oWnb6HsYh8cs5tR7PqQ90-I1JwhXLrYBnQ1RmMQ_aem_OdsIhl1qLVg-V43GNvs7jw)

[pravo?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR4L5YyIDcGB35mDJPtd4oWnb6HsYh8cs5tR7PqQ90-I1JwhXLrYBnQ1RmMQ_aem_OdsIhl1qLVg-V43GNvs7jw](https://so.supreme.court.gov.ua/authors/1288/-zdorovyi-hluzd-i-pravo?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR4L5YyIDcGB35mDJPtd4oWnb6HsYh8cs5tR7PqQ90-I1JwhXLrYBnQ1RmMQ_aem_OdsIhl1qLVg-V43GNvs7jw)

Роль суб'єкта правозастосування не може зводитися виключно до буквального тлумачення правової норми, без розуміння її суті, призначення, місця в системі інших правових норм і, зрештою, її місця в регламентації правил, за якими живе соціум

Ми не проти застосування закону, ми за розумне його застосування, яке ґрунтується на такому ж розумному його тлумаченні, що відповідає здоровому глузду

Кодекс суддівської етики, затверджений рішенням XX чергового з'їзду суддів України від 18 вересня 2024 року

Стаття 5

Незалежність судді під час здійснення правосуддя є передумовою забезпечення принципу верховенства права та невід'ємною складовою справедливого суду.

Стаття 6

Суддя повинен здійснювати правосуддя незалежно, виходячи виключно з обставин, установлених під час розгляду справи, за своїм внутрішнім переконанням, керуючись верховенством права, що є гарантією справедливого розгляду справи в суді.

Кодекс суддівської етики, затверджений рішенням XX чергового з'їзду суддів України від 18 вересня 2024 року

Стаття 3

Суддя має докладати зусиль, щоб на думку звичайної розсудливої людини (законослухняної людини, яка, будучи достатньою мірою поінформованою про факти та процеси, що відбуваються, об'єктивно сприймає інформацію та обставини зі сторони) його поведінка відповідала високому статусу посади та не викликала обґрунтованих сумнівів у його доброчесності.

Стаття 10

Суддя повинен виконувати обов'язки судді безсторонньо і неупереджено та утримуватися від поведінки, будь-яких дій або висловлювань, що можуть призвести до виникнення сумнівів у рівності суддів та присяжних під час здійснення правосуддя.

Основні критерії, які згідно з практикою ВС та ЄСПЛ визначають межі допустимого судового розсуду

1. Законність (в межах повноважень і закону)

Розсуд не може виходити за межі, передбачені нормою права (матеріального або процесуального).

2. Обґрунтованість (мотивованість рішення)

Судове рішення має містити чіткі мотиви: фактичні обставини, доводи сторін, оцінку доказів, застосовану норму та її тлумачення.

3. Добросовісність судді

Розсуд має бути реалізований щиро, без упередження чи особистої зацікавленості.

Основні критерії, які згідно з практикою ВС та ЄСПЛ визначають межі допустимого судового розсуду

4. Пропорційність і справедливість

Суд не повинен приймати надмірне, неадекватне або формально правильне, але несправедливе рішення.

5. Узгодженість з практикою (послідовність, уникнення свавільності)

Суд має зважати на сталу практику ВС або своєї інстанції, якщо не має переконливих причин від неї відступити.

6. Дотримання процесуальних гарантій

Рішення має ухвалюватися в межах належної процедури: з викликом сторін, дослідженням доказів, дотриманням строків тощо.

Контраргументи (для дискусії).

1. Норма не завжди однозначна: більшість норм мають оціночний або бланкетний характер, і посилання на «межі закону» іноді є ілюзією – суд завжди тлумачить, а не просто застосовує закон. Існує простір для аналогії та розвитку права: відступ від буквального змісту норми може бути виправданим.

2. Якість обґрунтування – оціночна категорія: межа між «недостатньою мотивацією» та «свавільністю» тонка – різні суди можуть давати різну оцінку одному й тому самому мотиву. Суддя не зобов'язаний відповідати на кожен аргумент сторони.

Дискреційні повноваження та суддівський розсуд

1. **Суб'єкти:** СВП – суд
2. **Мета:** ефективна реалізація функції (державної політики) – справедливе вирішення спору
3. **Обмеженість:** законом – (додатково) принципами права, судовою практикою, етичними нормами
4. **Контроль:** адміністративний та судовий – «внутрішньосудовий» та міжнародний

Закон України «Про адміністративну процедуру»

ч. 3 ст. 6

здійснення адміністративним органом дискреційного повноваження вважається **законним** у разі дотримання таких умов:

- 1) дискреційне повноваження передбачено **законом**;
- 2) дискреційне повноваження здійснюється **у межах та у спосіб**, що передбачені Конституцією України та законом;
- 3) правомірний вибір здійснено адміністративним органом **для досягнення мети**, з якою йому надано дискреційне повноваження, і **відповідає принципам адміністративної процедури**, визначеним цим Законом;
- 4) вибір рішення адміністративного органу здійснюється **без відступлення від попередніх рішень**, прийнятих тим самим адміністративним органом в однакових чи подібних справах, **крім обґрунтованих випадків**.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів»

Стаття 49, частина 2:

Суддя не може бути притягнутий до відповідальності за ухвалене ним судове рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку.

Ця норма є ключовою для теми презентації, оскільки вона встановлює межу між захищеним суддівським розсудом (за рішення не карають) та діями, що виходять за його межі і є підставою для дисциплінарної чи кримінальної відповідальності.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів»

Стаття 106: Закон встановлює вичерпний перелік дисциплінарних проступків судді, що включає, зокрема, істотні порушення норм процесуального права, незазначення мотивів рішення.

Ця стаття прямо вказує на конкретні дії чи бездіяльність судді, які визнаються дисциплінарними проступками і, по суті, є законними обмеженнями судового розсуду та професійної поведінки.

Запитання для обговорення

1. Чи має суддя дисциплінарно відповідати за рішення, ухвалене всупереч сталому підходу Верховного Суду, якщо воно мотивоване, добросовісне і відповідає принципу ефективного захисту?
2. Як оцінити баланс між правом судді на «судовий активізм» та ризиком виходу за межі повноважень – чи повинна дисциплінарна відповідальність «стримувати» правотворчість суду?
3. Які межі судового активізму?
4. Які межі застосування судом принципу офіційного з'ясування всіх обставин у справі?
5. Що означає принцип «суд знає закон»?
6. Які є законодавчі та сформовані практикою підстави для незастосування закону?

Незастосування закону

1. встановлення судом ознак неконституційності такого закону в цілому або окремих його положень (частина четверта статті 7 КАС України): якщо суд доходить висновку, що закон чи інший правовий акт суперечить Конституції України, суд не застосовує такий закон чи інший правовий акт, а застосовує норми Конституції України як норми прямої дії; у такому випадку суд після винесення рішення у справі звертається до Верховного Суду для вирішення питання стосовно внесення до Конституційного Суду України подання щодо конституційності закону чи іншого правового акта, що віднесено до юрисдикції Конституційного Суду України;
2. подолання судом встановлених колізій та застосування іншого акта вищої або такої ж юридичної сили (частина третя та п'ята статті 7 КАС України): у разі невідповідності правового акта Конституції України, закону України, міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або іншому правовому акту суд застосовує правовий акт, який має вищу юридичну силу, або положення відповідного міжнародного договору України; якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлені інші правила, ніж ті, що встановлені законом, то застосовуються правила міжнародного договору України;
3. встановлення судом, що окремі положення закону не відповідають критерію «якість закону».

Постанова Верховного Суду від 1 вересня 2022 року у справі № 380/10419/21

Аспекти, які варто враховувати приймаючи рішення у межах суддівського розсуду

Мотивованість

Добросовісність

Баланс (пропорційність)

Трискладовий тест вирішення публічно-правового спору передбачає, що суд, приймаючи рішення у межах суддівського розсуду (дискреції суду), перевіряє його на відповідність (несуперечність) принципам:

1. Національної безпека
2. Суспільного інтересу
3. Ефективності захисту порушеного права особи.

Процесуальні рішення в суді касаційної інстанції

1. Поновлення пропущеного процесуального строку
2. Звільнення від сплати судового збору
3. Відкриття касаційного провадження (малозначимі, спрощене, не підлягає оскарженню)
4. Закриття касаційного провадження
5. Зупинення виконання судового рішення
6. Реагування на зловживання процесуальними правами
7. Винесення окремої ухвали
8. Перехід до розгляду справи в закритому судовому засіданні
9. Допуск прокурора до процесу
10. Встановлення судового контролю
11. Перевірка повноважень представника
12. Направлення справи на новий розгляд

Ухвала Верховного Суду від 10 жовтня 2024 року у справі №280/4284/22

1. **Визнати поважними** наведені особою підстави пропуску строку та поновити строк на касаційне оскарження ухвали Третього апеляційного адміністративного суду від 12 липня 2023 року у справі №280/4284/22.
2. **Звільнити особу від сплати судового збору** за подання касаційної скарги на ухвалу Третього апеляційного адміністративного суду від 12 липня 2023 року у справі №280/4284/22.
3. **Відкрити касаційне провадження** за касаційною скаргою особою на ухвалу Третього апеляційного адміністративного суду від 12 липня 2023 року у справі №280/4284/22 за позовом особи до Головного управління Пенсійного фонду в Запорізькій області, Головного управління Пенсійного фонду в Тернопільській області, Головного управління Пенсійного фонду в Рівненській області, Головного управління Пенсійного фонду в Полтавській області про визнання протиправними та скасування рішень, зобов'язання вчинити певні дії.

Мірошніченко А.М. Суддівський розсуд, судова помилка та суддівське свавілля (через призму юридичної відповідальності суддів): Київ : Юрінком Інтер, 2020. 120 с.

1. Суддівський розсуд розглядається як суб'єктивний вибір одного з можливих варіантів у тлумаченні та застосуванні права та у встановленні фактів, що здійснюється суддею. Це не виключає існування інших підходів до визначення цього поняття.
2. Варіанти тлумачення не можуть бути оцінені у площині «істинний-хибний». Обрання одного варіанту не означає, що він «правильний» або «істинний». Обрання такого варіанту підпорядковується певним, дуже суб'єктивним, критеріям або принципам, які спрощено можна описати вибором «кращого» (більш «розумного» і «справедливого») варіанту.
3. Принцип, згідно з яким суддя, що добросовісно здійснює правосуддя, не повинен підлягати юридичній відповідальності, закріплений у загальновизнаних міжнародних стандартах у сфері судочинства.
4. Відповідно до міжнародних стандартів у сфері судочинства, у разі виходу судді за межі допустимого суддівського розсуду можлива дисциплінарна (у разі грубої недбалості або злого умислу), цивільна (у разі злого умислу та, відповідно до деяких підходів, грубої недбалості) та кримінальна (у випадку злого умислу) відповідальність.

Мірошніченко А.М. Суддівський розсуд, судова помилка та суддівське свавілля (через призму юридичної відповідальності суддів): Київ : Юрінком Інтер, 2020. 120 с.

5. Суддівський розсуд підлягає не лише обмеженням, які позитивно передбачені законом, але також певним загальним правилам. Ці правила загалом можуть бути сформульовані наступним чином: (1) сфера суддівського розсуду поширюється на варіанти, які не сприймаються юридичною спільнотою як явно незаконні («неправильні»); (2) кожен суддя зобов'язаний обрати варіант, який він або вона вважає найкращим; (3) вибір не може бути випадковим чи свавільним і потребує пояснення.

6. Правило *sub judice* на даний час не є частиною позитивного регулювання. Воно не розширює імунітету, який надається судді при здійсненні суддівського розсуду.

7. Потреби у закріпленні у законі правила *sub judice* як загальної формули не існує. Натомість, міркування, які лежать в основі правила, повинні враховуватися при розгляді кожної конкретної справи з тим, щоб не справляти на суд невинуватого і надмірного тиску, який міг би непропорційно вплинути на його незалежність.

8. Принцип *res judicata* не надає судді будь-якого імунітету. Крім того, будь-які факти, встановлені у судовому рішенні, що не є змінені чи скасовані, не мають преюдиційного значення для органу, що вирішує питання про притягнення судді до відповідальності.

9. Відмежування «грубої недбалості» від «звичайної» недбалості чи дій, вчинених добросовісно, є питанням практики, а не формулювання абстрактних формул. Перелік прикладів, в яких суддя був притягнутий до відповідальності за «грубу недбалість», буде набагато більш інформативним, ніж загальні дискусії щодо значення цього терміна.

Рішення ЄСПЛ у справі «ОВЧАРЕНКО ТА КОЛОС ПРОТИ УКРАЇНИ» (заяви № 27276/15 та 33692/15) - порушено статтю 8 та пункт 1 статті 6 Конвенції у зв'язку з правом на вмотивоване рішення суду

95. У цій справі рішення про звільнення заявників ґрунтувалося виключно на статті 126 Конституції, яка передбачала, серед іншого, що у разі «порушення присяги» суддя буде звільнений з посади органом який обрав або призначив його або її. Ці правові підстави для втручання були дуже загальними і, якщо вони не були обмежені іншими застосовними положеннями та прецедентним правом, здавалося, надавали широкі повноваження національним органам влади.

96. Суд зазначає, що він уже розглядав аспект «якості закону» щодо законності санкцій, застосованих в Україні до суддів за «порушення присяги». У своєму рішенні у справі Олександра Волкова (заява № 21722/11; п.п. 174-182) він взяв до уваги наступні відповідні міркування:

«174. Суд зазначає, що текст присяги судді надавав широкі повноваження щодо тлумачення злочину «порушення присяги». Нове законодавство тепер конкретно стосується зовнішніх елементів цього правопорушення (див. розділ 32 Закону про ВРЮ 1998 року зі змінами...). Хоча нове законодавство не поширювалося на справу заявника, важливо зазначити, що визначення «порушення присяги» в цьому розділі все ще надає дисциплінарному органу широкі дискреційні повноваження щодо цього питання (див. також відповідний витяг із висновку Венеціанська комісія...).

Рішення ЄСПЛ у справі «ОВЧАРЕНКО ТА КОЛОС ПРОТИ УКРАЇНИ» (заяви № 27276/15 та 33692/15) - порушено статтю 8 та пункт 1 статті 6 Конвенції у зв'язку з правом на вмотивоване рішення суду

175. Однак Суд визнає, що в певних сферах може бути важко сформулювати закони з високою точністю і що певний ступінь гнучкості може бути навіть бажаним, щоб дати можливість національним судам розвивати закон у світлі їхньої оцінки того, які заходи є необхідними за конкретних обставин кожної справи (див . *Goodwin v. the United Kingdom* , 27 March 1996, § 33, Reports 1996 II). Логічним наслідком принципу загального застосування законів є те, що формулювання законів не завжди є точними. Необхідність уникати надмірної жорсткості та йти в ногу зі змінними обставинами означає, що багато законів неминуче сформульовані в термінах, які більшою чи меншою мірою є розпливчастими. Тлумачення та застосування таких законодавчих актів залежить від практики (див. *Gorelik and Others v. Poland [GC]*, № 44158/98 , п 64, ECHR 2004 I).

176. Ці кваліфікації, що накладають обмеження на вимогу точності статутів, особливо стосуються сфери дисциплінарного права. Дійсно, що стосується військової дисципліни, Суд постановив, що навряд чи буде можливим розробити правила, які б детально описували різні типи поведінки. Тому може знадобитися, щоб органи влади сформулювали такі правила ширше (див. *Vereinigung demokratischer Soldaten Österreichs і Gubi проти Австрії* , 19 грудня 1994 року, п. 31, серія А, № 302).

Постанова Верховного Суду від 25 жовтня 2022 року у справі № 200/13288/21

Суд дійшов висновку, що позовна вимога про виплату допомоги по безробіттю у конкретно визначеному позивачем розмірі є передчасною, оскільки розрахунок спірної допомоги є виключною компетенцією відповідача, та для недопущення помилки при визначенні суми допомоги ефективним способом захисту прав позивача є саме зобов'язання відповідача здійснити перерахунок розміру допомоги з урахуванням заробітної плати за період, що був протиправно не включений центром зайнятості до розрахунку. При цьому, позивач не позбавлений права у випадку невідповідності суми перерахованої допомоги його очікуванням звернутись до суду із позовом.

Суд, виходячи з положень частини першої статті 124 Конституції України, виконує виключно функцію правосуддя і є органом судової гілки влади, то, за загальним правилом, не має право перебирати на себе повноваження, виконання яких покладено законодавством на органи виконавчої влади, до якої відноситься і відповідач у цій справі; виключно за центрами зайнятості закріплені повноваження щодо призначення безробітним особам грошової допомоги по безробіттю, визначення її розміру та можливість перерахунку за певних обставин.

Постанови Верховного Суду від 25 жовтня 2022 року у справі № 200/13288/21, від 13 жовтня 2022 року у справі №380/13558/21, від 01 травня 2023 року у справі № 540/913/21, від 16 травня 2023 року у справі № 380/3195/22 та від 23 червня 2023 року у справі № 160/6214/21

Дискреційними є такі повноваження, у межах яких норма права допускає кілька варіантів поведінки суб'єкта владних повноважень у кожній конкретній ситуації та встановлених обставинах справи, кожна з яких буде правомірною.

Характерними ознаками адміністративного розсуду (дискреції) є:

- 1) реалізація дискреційних повноважень має відповідати принципу верховенства права;
- 2) їх здійснення можливе лише у разі відсутності єдиного можливого варіанту поведінки;
- 3) суб'єкти владних повноважень мають можливість вибрати оптимальний варіант поведінки з метою врегулювання певного кола суспільних відносин;
- 4.) суб'єкти управлінської діяльності застосовують адміністративний розсуд відповідно до належної мети, без наявності власної вигоди та впливу сторонніх факторів.

Постанови Верховного Суду від 25 жовтня 2022 року у справі № 200/13288/21, від 13 жовтня 2022 року у справі №380/13558/21, від 01 травня 2023 року у справі № 540/913/21, від 16 травня 2023 року у справі № 380/3195/22 та від 23 червня 2023 року у справі № 160/6214/21

Відповідно до пункту 7 частини першої статті 2 Закону України «Про адміністративну процедуру» (набирає чинності 15 грудня 2023 року) дискреційне повноваження - повноваження, надане адміністративному органу законом, обирати один із можливих варіантів рішення відповідно до закону та мети, з якою таке повноваження надано.

Частиною третьою статті 6 цього ж Закону визначено, що здійснення адміністративним органом дискреційного повноваження вважається законним у разі дотримання таких умов:

- 1) дискреційне повноваження передбачено законом;
- 2) дискреційне повноваження здійснюється у межах та у спосіб, що передбачені Конституцією України та законом;
- 3) правомірний вибір здійснено адміністративним органом для досягнення мети, з якою йому надано дискреційне повноваження, і відповідає принципам адміністративної процедури, визначеним цим Законом;
- 4) вибір рішення адміністративного органу здійснюється без відступлення від попередніх рішень, прийнятих тим самим адміністративним органом в однакових чи подібних справах, крім обґрунтованих випадків.

Рішення Конституційного Суду України № 7-р/2020 від 11 червня 2020 року щодо відповідності Конституції України статті 375 Кримінального кодексу України

Норма, що визнана неконституційною: «Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови».

Суддю може бути притягнуто до кримінальної відповідальності лише у випадку, коли правопорушення вчинено умисно, має місце свавільне зловживання повноваженнями судді, що перешкоджає здійсненню правосуддя чи переслідує нелегітимні цілі (заподіяння шкоди іншим особам або суспільним інтересам тощо), прикриваючись виконанням вимог закону (підпункт 2.4 мотивувальної частини Рішення)

Використані джерела:

1. Берназюк Ян. Співвідношення ефективного способу судового захисту та меж втручання адміністративного суду у дискрецію суб'єктів владних повноважень // <https://constitutionalist.com.ua/spivvidnoshennia-efektyvnoho-sposobu-sudovoho-zakhystu-ta-mezh-vtruchannia-administratyvnoho-sudu-u-dyskretsiiu-sub-ektiv-vladnykh-povnovazhen>
2. Берназюк Ян. Допустимість меж суддівського розсуду та дисциплінарна відповідальність
https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/discretion_bernaziuk.pdf
3. Берназюк Ян. Дискреційні повноваження у світлі нового Закону України «Про адміністративну процедуру»
https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/99-%20administrative_procedure_discretion.pdf

Верховний
Суд

Дякую за увагу!